

Konferencijos

RIBŲ PROBLEMA ŠIUOLAIKINĖJE FILOSOFIJOJE

2005 metų rugsėjo 16–17 dienomis Vilniuje, Kultūros, filosofijos ir meno institute, vyko mokslinė konferencija *Ribų problema šiuolaikinėje filosofijoje*, kurią organizavo Dabartinės filosofijos skyrius. Tokią temą organizatoriai pasirinko neatsitiktinai: ribos, jų transformacijos ir išnykimas yra viena aktualiausių dabartinės filosofijos temų. Pranešėjams siūlyta diskutuoti apie ribas įvairiais aspektais: riba tarp mokslo ir filosofijos; metodologinių priėgų ribos; pažinimo ribos; riba tarp žinojimo ir tikėjimo; politikos, etikos, vartojimo ribos; meno ribos ir beribiškumas; tikroviškumo ribos ir virtuali tikrovė. Šie klausimai ypač rūpi mūsų filosofams, sociologams, meno teoretikams, tad ir susirinko netikėtai daug pranešėjų (per 30) – organizatoriams netgi teko dalyti renginio programą į dvi lygia greta dirbančias sekcijas.

Plenariniame posėdyje pranešimus skaitė N. Kardelis, Z. Norkus, A. Degutis, Ž. Jackūnas.

Naglis Kardelis „istoriniu pjūviu“ pažvelgė į ribų ir beribiškumo suvoktį Vakarų filosofijoje. Apie ribas buvo svarstoma jau Senovės Egipte ir Babilone, bet būtent graikai geriausiai suvokė ribą (*peros*), kuri sutvarko chaotišką apeirono stichiją ir šitaip ją įprasmina. Pranešimas sukėlė gyvą diskusiją apie ribas, laisvę, monotoniją ir kitus klausimus, su kuriais susiduria šiuolaikinis žmogus.

Nagrinėdamas mokslo pažangos ribų ir kliūčių problemą, **Zenonas Norkus** išdėstė ir

analizavo keturias logines gamtos mokslų pažangos ribų galimybes: 1. Gamta yra neribota ir žmogaus pažintinės galios yra neribotos; 2. Gamta neribota, o žmogaus pažintinės galios ribotos; 3. Gamta ribota, o žmogaus pažintinės galios neribotos; 4. Gamta ribota ir žmogaus pažintinės galios ribotos. Pranešėjas pritarė „optimistiškai teisingam“ požiūriui, kad ir gamta, ir žmogaus pažintinės galios yra neribotos. Kita vertus, gamtos mokslai savo raidoje patiria ekonominių ir etinių kliūčių: sudėtingi tyrimai ir hipotezių tikrinimas tampa vis brangesni, reikalauja daug finansinių ir laiko išteklių, be to, mokslininkus varžo etiniai tyrimo bei eksperimentų laisvės ribojimai. Visuomenėje, anot pranešėjo, tendencingai formuojama viešoji nuomonė iš esmės yra priešiška bet kokiems mokslo atradimams, ypač biologijos ir reprodukcijos srityse.

Algio Degučio pranešimo *Atskirtis, priskirtis ir ksenofilijos baigtis* aštri kritika buvo nukreipta ne tik prieš „socialinio teisingumo“, bet ir humanizmo šalininkus.

Mat humanizmas (anot pranešėjo, jis yra ksenofilija) esą griauna žmoniją ir yra iš principo antihumaniškas. Degutis piktinosi šiuolaikine tendencija įtraukti į visuomenę įvairius „marginalus“ – gėjus, neįgaliuosius, juodaodžius, moteris, nes bet koks jų socializavimas esą vyksta kitos, „geresnės“, žmonių dalies (jis sąlygiškai apibūdino ją kaip „baltaodį hetero-

seksualų vyrą, puritoną“) sąskaita. Pranešėjui labiausiai nepriimtina atrodo tai, kad moralistai ir „socialinio teisingumo“ apologetai mano *žinantys*, kas yra teisinga.

Tokią Degučio poziciją apibūdinau kaip prieštarinę, nes jis pats neslepia *žinantis*, kas yra *teisūs*, ir kad tų „teisiųjų“ judėjimo erdvė apribota *neteisingai*. Negana to, reikalaujamas gražinti „geresniajai“ žmonijos pusei prarastas pozicijas, jis tarytum ir pats apeliuoja į taip aistringai peikiamą „socialinį teisingumą“. Pranešėjo bandymą ištisas seksualines ir etnines mažumas tapatinti su parazituojančiu visuomenės sluoksniu taip pat manyčiau esant ne tik nekorektišką, bet ir tiesiog nepagrįstą. Tačiau tai, kad konferencijoje dalyvavo labai skirtingoms nuomonėms atstovaujantys pranešėjai, yra didžiulis pranašumas. Provokatyvus Degučio pranešimas paskatino klausytojus pamąstyti apie savo vertybes ir visuomenės skaudulius, todėl kiti pranešėjai ne kartą polemizavo su jo interpretacija, pavyzdžiui, vieni argumentavo, kad palankumas kitokiam kyla iš racionalių paskatų, o ne sentimentalumo ar gailėtingumo; kiti bandė suderinti liberaliųjų ir krikščioniškąsias vertybes ir t. t.

Nagrinėdamas ribų problemą postmodernizme, **Žibartas Jackūnas** išryškino postmodernizmo silpnybes, pavyzdžiui, polinkį lengva ranka nubraukti visą tradiciją ir atmes- ti filosofinį palikimą. Žmonės, anot pranešėjo, yra „linijų braižytojai“ ir negali gyventi pasaulyje, kuriame nėra ribų, todėl jiems būtinos aiškiai apibrėžtos tapatybės, nustatytos vertybių ribos. Siekį bendras ribas keisti lokaliomis ir atsitiktinėmis Jackūnas įvertino kaip iracionalų ir ydingą.

Rita Šerpytė, nagrinėdama nihilizmą kaip ribos patyrimą, įtikinamai atskleidė ir pristatė skirtingus požiūrius į nihilizmo ribas – vieni tyrinėtojai, siekdami įveikti nihilizmą, bando užčiuopti jo ribas, o kiti mano, kad nihilizmo ri-

bų nustatyti neįmanoma. Šerpytė per ribų prizmę pažvelgė į skirtingas nihilizmo apraiškas – nihilizmą kaip pačią Vakarų mąstymo logiką, begalinės kalbos patirtį ir pan. Pranešimas sukėlė intriguojančią diskusiją apie nihilizmą.

Pasibaigus plenariniam posėdžiui, dalyviai pasidalijo į dvi sekcijas: pirmojoje (vedė A. Degutis, pranešimus skaitė V. Rubavičius, N. Putinaitė, G. Mažeikis, N. Narbutaitė, L. Astra, S. Kanišauskas) vyravo etika ir kultūros filosofija, o antrojoje sekcijoje (vedė N. Kardelis, pranešimus skaitė T. Kačerauskas, B. Nikiforova, M. Oniščik, M. Briedis, G. Pavalkis, L. Krivickas, A. Budriūnaitė) vyravo teorinės problemos – ontologija, epistemologija ir religijos filosofija.

Nepabijojęs be prietarų pažvelgti į šiuo metu tokį nepopuliarų filosofą kaip K. Marksas, **Vytautas Rubavičius** prisiminė kai kurias taiklias marksizmo pradininkų įžvalgas ir išryškino kapitalistinės vartotojų visuomenės trūkumus. Jis nagrinėjo dabar itin aktualią transgresijos problematiką ir grindė prielaidą, kad kapitalizmas turi iš esmės transgresyvų, o kūno ir seksualumo išlaisvinimas – ideologinį pobūdį.

Pratęsdama Rubavičiaus pamąstymus apie transgresiją, šiuolaikinio žmogaus tapatybę ir jos ribas, **Nerija Putinaitė** transgresinį mąstymą įvardijo kaip peržengiantį ribas ir griauan- tį visuomenės tapatybę. Putinaitės pranešime išvelgtas išankstinis nusistatymas transgresijos atžvilgiu sulaukė kritikos iš N. Vasiliauskaitės ir L. Jekentaitės, kurioms tokia išankstinė nuostata ir vertybinių konotacijų implikavimas pasirodė nesuderinami su akademinio žanru.

Gintautas Mažeikis kalbėjo apie projekcinės fantazijos pažeidimus ir aiškinosi, kuo yra pagrįsta šiuolaikinė projekcinė veikla. Pranešėjas supažindino su įvairiomis projektų rengimo subtilybėmis ir parodė, koku būdu į juos projektuojami faktai ir tikslai, mažai bendra

turintys su tikrove. Tarp projekto rašymo ir vykdymo Mažeikis įvairias laiko, atrankos, tempo ir kitas ribas, kurios vykdymą gali pasukti visiškai nenumatyta vaga – tai rodo ir šiuolaikiniai klasikinių scenarijų pastatymai.

Nijolė Narbutaitė perskaitė pranešimą *Individualistinė asmens samprata: moralinė riba prievartai ir pozityvių išipareigojimų pagrindas*, kuriame nagrinėjo individualumo ir socialumo sąsajas, ieškojo būdų juos suderinti. Narbutaitė atmetė galimybę praktiškai įgyvendinti lygybę, o etinį ir vertybinį egalitarizmą apibūdino kaip trumparegį bei logiškai nenuoseklų.

Liliana Astra įtikinamai atskleidė šiuolaikinio mentaliteto kaitą ir pokyčių ribas, išryškino tokius problemiškus šiuolaikinės sociokultūros aspektus kaip naujasis sociokultūrinis kodas ir globalaus modernumo radikalizavimas. Pratešdama Rubavičiaus tyrinėjimus, pranešėja nuvalkiotą globalizacijos sąvoką siūlė pakeisti „pasaulinės jungties“ terminu.

Saulius Kanišauskas pranešime *Kodėl riba, o ne apeironas?* kalbėjo apie susvetimėjimą, dėl kurio dialogas tampa neįmanomas ne tik su kitu, bet ir su savimi pačiu, ragino atsisaikyti ribų ir vadovautis holistine pasaulėžiūra. Mat holizmas, kurio veikimo principus pranešėjas iliustravo holografinės nuotraukos pavyzdžiu, esą gali būti pritaikytas filosofijoje, sociologijoje, biologijoje ir kitose srityse. Kanišausko scientistinė pasaulio vizija provokuoja iškelti retorinį klausimą: „Ar pasaulis, kuriame išnyktų skirtumai, o mokslas paaiškintų net religijos bei ontologijos klausimus, nebūtų beviltiškai nuobodus?“

Sekcijos dalyviai kalbėjo aktualiomis temomis ir išryškino ribas bei problemas, su kuriomis susiduria šiuolaikinė visuomenė, tad neatitiktinai po pranešimų užsitęsė diskusijos ir dalyviai išsiskyrė gerokai vėliau, negu buvo numatyta programoje.

Antrojoje sekcijoje **Tomas Kačerauskas** iš fenomenologinės perspektyvos nagrinėjo ribas tarp autoriaus ir herojaus, grindė mintį, kad susitapatinęs su savo herojumi autorius nebetenka sektino herojaus pavyzdžio ir nebesugeba kurti savęs kaip herojaus. Pranešėjas iškėlė mintį, kad ne tik rašytojas, bet ir kiekvienas žmogus, kaip savo gyvenimo autorius, tarp savęs ir kito turi išlaikyti atstumą, kuris yra būtinas turiningam ir prasmingam gyvenimui. Anot Kačerausko, mes patys esame savo gyvenamosios tikrovės autoriai, o gyvendami kuriame jos herojus, kurie išplečia mūsų gyvenimą. Riba tarp autoriaus ir herojaus yra būtina egzistenciniam judrumui bei kūrybiškumui.

Basia Nikiforova nagrinėjo „diferenciaciją“ religinio pliuralizmo kontekste, gilinosi į religinės pasaulėžiūros ribų nykimą ir parodė, koku būdu šiuolaikiniame pasaulyje religingi dalykai tampa mažiau religingais, o sekuliarūs – mažiau sekuliariais. Pranešėja aptarė dvi skirtingas tendencijas: ribas, naikinančias globalizaciją ir unifikaciją, ir lygia greta stiprėjančią etninių, nacionalinių, konfesinių vertybių diferenciaciją.

Mindaugas Briedis gilinosi į ribos problemą Tillich'o ir Kierkegaard'o religijos filosofijoje, analizavo šiems filosofams būdingą „stovėjimo ant ribos“ metaforą ir aiškino, kiek ji priklauso *gnosis*, o kiek – *pistis* sritims. **Gražvydas Pavalkis**, aptardamas tokius ribinius tikėjimo aspektus kaip jo santykis su protu ir su kalba, aiškino, kiek tikėjimas gali būti racionalus ir kiek jį įmanoma išreikšti žodžiais. Nagrinėdamas tikėjimo sampratą Kierkegaard'o mąstyme, pranešėjas taikliai pasakė, kad tikėjimo, kaip paradoksalaus, o Dievo, kaip absoliutaus skirtinumo, samprata danų mąstytojui palieka tik netiesioginės komunikacijos galimybę.

Linvydas Krivickas aptarė gnostinio pažinimo sklaidą moksle, išryškino esminius jo bruožus ir gilinosi į ribos sąvoką gnostikų mo-

kyme. Aptardama įvairius mistinės patirties ir žinojimo tipus, **Agnė Budriūnaitė** pabrėžė, kad žinojimą apie mistinę patirtį itin sunku perteikti kitam žmogui, tačiau kartais tas ribas pavyksta peržengti. Grįsdama šį teiginį pranešėja apeliavo į „mokomąjį misticizmą“, kurio atstovai gana sėkmingai bando apmąstyti ir reflektuoti savo patirtį. **Maria Oniščik** nagrinėjo kalbos problemą ir aptarė pagrindines šiuolaikinėje kultūroje ryškėjančias ribas.

Antrąją konferencijos dieną pradėjo **Bronius Kuzmickas**, kuris savo pranešimą lanksčiai pakoregavo atsižvelgdamas į praeitą dieną pasakytas Norkaus ir Kardelio mintis. Pranešėjas iškėlė prielaidą, kad ribų problema tėra pažinimo problema, pabrėžė, kad žmonės gyvena laikiškame ir erdviškame pasaulyje ir yra apriboti savo kūno ribų. Pranešėjas paminėjo, kad šiuolaikinis individas, atitoldamas nuo tradicinių priklausomybių, tampa laisvesnis, tačiau labiau pažeidžiamas. Atskleisdamas negatyvius beribiškumo aspektus, Kuzmickas šiuolaikinei filosofijai ir kultūrai būdingą situaciją apibūdino kaip *becnpeden*.

Likdama ištikima postmodernizmo dvasiai **Audronė Žukauskaitė** kalbėjo ne tiek apie ribas, kiek „ant ribos“ ir nagrinėjo tokius ribinius fenomenus kaip žmogaus gyvūniškumas, biopolitika. Pranešėja išdėstė Foucault ir Agambeno požiūrį į šiuos klausimus ir parodė, kaip šiame kontekste gali būti aktualizuota Deleuze'o ir Guatari tapsmo teorija ir raginimas tapti gyvūnu. Turiningas, provokatyvus pranešimas privertė kontratakuoti postmodernizmo atžvilgiu kritiškai nusiteikusį Jackūną bei sukėlė gyvą diskusiją apie šiuolaikinę filosofiją ir jos ribas. Vėliau Žukauskaitės pradėta *homo sacer* ir biopolitikos analizę pratęsė **Tomas Berkmanas** pranešime *Giorgio Agambeno nepaprastosios padėties teorija: apie grynąją teisę ir jos grynąją užribį*, lygino pagrindinius Agambeno veikalus ir parodė, kaip kito šio filosofo požiūris į grynąją teisę.

Trečiojoje šios konferencijos sekcijoje, kurią moderavo B. Kuzmickas, įsivyravo diskusijos įvairiomis šiuolaikinės filosofijos, ypač mokslo filosofijos, temomis. Kalbėdama apie struktūralistinio metodo galimybes ir ribas, **Vi-da Gumauskaitė** pasidalijo savo turtinga patirtimi, sukaupta ir iš knygų, ir bendraujant su tokiomis asmenybėmis kaip A. J. Greimas. Pranešėja nagrinėjo, kaip struktūralistinis metodas gali būti taikomas socialiniuose ir humanitariniuose moksluose, ypač lingvistikoje. Lygindama struktūralizmą su hermeneutika, Gumauskaitė įtikinamai atskleidė pirmojo ribas, ypač polinkį tekstą paversti uždara sistema ir negebėjimą interpretuoti analizuojamo teksto. Kita vertus, būtent struktūralizmas, anot pranešėjos, geriausiai geba atskleisti gilią teksto semantiką ir šiuo požiūriu yra netgi pranašesnis už hermeneutiką. Pranešėja apibendri- no, kad struktūralistinių metodą geriausia derinti su kitais metodais, ypač hermeneutiniu.

Nida Vasiliauskaitė pranešime *Riba kaip aporetinė Jeano François Lyotard'o filosofijos prielaida* grindė mintį, kad šio filosofo ribos koncepcija yra tik tariamai prieštaringa, o jam metami priekaištai dažnai yra nepagrįsti ir paviršutiniški.

Edmundas Adomonis pasidalijo savo pamąstymais apie mokslo filosofijos raidą ir vaidmenį, grindė mintį, kad šiuolaikinėje filosofijoje ryškėjantis perskyrų neigimas skatina chaosą. Pranešėjas kalbėjo apie empiriškai pagrįstas žinias – atskleidė jų specifiką ir svarbą, būtinybę aiškiai atriboti nuo nepagrįstų žinių ir hipotezių. Mokslo filosofija, kaip parodė Adomonis, turi vengti metaforiškumo, spekuliatyvių schemų, moralizavimo ir stengtis išlikti kuo objektyvesnė bei dalykiškesnė.

Atstovaudama komparatyvistinių mokslų „cechui“, norėčiau polemizuoti su pranešėjo skeptišku požiūriu į komparatyvistiką. Pavyzdžiui, negalima sutikti su jo teiginiu, esą „ly-

gintojai užima nekritišką, atpalaiduojančią nuo mąstymo poziciją viskuo abejoti arba viskuo tikėti“. Tokių „tyrinėtojų“ yra įvairiose mokslo srityse, tačiau būtų nepagrįsta pavieniams asmenims būdingą nekritišką ar tendencingą poziciją plėsti į visą mokslo šaką ar metodologiją. Manychiau, kad pati komparatyvistinė metodologija yra suderinama ir su kritiniu mąstymu, ir su objektyvumu bei gali būti sėkmingai taikoma įvairiose socialinių ir humanitarinių mokslų srityse, taip pat ir mokslo filosofijoje.

Jonas Srėbalius pranešime *Ribos sąvoka. Sisteminė samprata* aptarė sistemų kūrimo galimybes ir ribotumus. Pranešėjas išskyrė tris struktūras – dvasinę (šeima), ekonominę (verslas) ir politinio valdymo (valstybė) – ir aiškino, koku būdu struktūra gali išlaikyti savo ribas. Tradicinis, naiviai patriarchalinis pranešėjo požiūris į šeimą, vyro ir moters antagonizmą ne tik sukėlė diskusiją, bet ir gerokai pralinksmino moteriškąją auditorijos dalį.

Ketvirtojoje sekcijoje vyravo meno ir estetikos problematika. Nagrinėdamas atvaizdo ribas biblinėje ikonoklastikoje, **Arūnas Sverdiolas** atkreipė dėmesį į tai, kad įvairiose religijose buvo įsitvirtinęs draudimas vaizduoti dievybę, nes tokiu būdu siekta užkirsti kelią garbinti stabus. Apžvelgdamas Biblijoje aprašytus dievoraiškos pavyzdžius, pranešėjas parodė, kad žmonėms geriausiu atveju buvo leidžiama išgirsti neregimo Dievo balsą, o Senajame Testamente aprašytas Auksinio veršio pavyzdys liudija draudimą vaizduoti patį Jahvę. Intriguojantis, turiningas Sverdiolo pranešimas atskleidė, kad draudimas vaizduoti dievybę ir polinkis ją vaizduoti kultūros istorijoje nuolatos atsinaujindavo įvairiais pavidalais.

Leonarda Jekentaitė kalbėjo apie ribas ir užribius šiuolaikiniame mene, parodė, kad menininkai, siekdami stimuliuoti save ir žiūrovą, vaizduoja vis žiauresnes užribio scenas, o ribų peržengimas dažnai tampa toks drastiškas, kad

iškyla ribų būtinumo tema. Jekentaitė aptarė transgresiją, arba bandymą išgyventi patirties pilnatvę. Literatūroje vyravusių herojų kaitą (nuo dievų ir herojų antikoje, riterių ir aristokratų viduramžiais – iki paprasto žmogaus, kurį šiuo metu vis dažniau išstumia paribio ar užribio herojus) Jekentaitė įvardijo kaip transgresiją.

Scenografė **Laura Luišaitytė**, nagrinėdama tradicinį ir šiuolaikinį teatrą, atskleidė įvairias ribas tarp teatro ir tikrovės. Pranešėja aptarė dvi suvokimo plotmes – *mimetinę* (vyksmas suvokiamas kaip spektaklis) ir *antimimetinę* (nurtinamos ribos tarp rodomo reginio ir tikrovės), ir parodė, koku būdu šiuolaikinis teatras siekia įveikti ribas tarp teatro ir tikrovės bei pažadinti antimimetinį suvokimą. **Ernestas Fraimanas** nagrinėjo teksto interpretacijos ribas ir autoriaus įtaką teksto interpretacijai, grindė mintį, kad tekstas yra atviras ir visuomet turi daugiau potencialių prasmų, negu jų turėjo autorius. **Agnieška Juzefovič** nagrinėjo įvairius ribų aspektus peizažinėje dailėje.

Konferenciją vainikavo **Antano Katalyno** pranešimas *Meno ribų problema*, kuriame buvo nagrinėjamas meno objekto statuso klausimas. Pranešėjas pristatė įvairių kryptių meno teorijas, kuriose skirtingais principais grindžiamos meno ribų problemos: kognityvistai geru menu laiko tą, kuriame esama tikrovės pažinimo; formalistai labiausiai vertina kūrinio formos aspektus (spalvas, linijas, ritmą); estetinio patyrimo teorijos šalininkai kūrinio ribas apibrėžia pagal jo poveikį suvokėjui ir t. t. Pateikęs įvairius meno apibrėžimus, Katalynas įtikinamai parodė, koks nevienareikšmis yra kūrinio ribų klausimas, todėl apie jį galima korektiškai kalbėti tik tiksliai apibrėžus meno sampratą.

Konferencijoje buvo perskaityta daug įdomių pranešimų įvairiomis aktualiomis temomis, susirinko gausi klausytojų auditorija. Tačiau pagrindiniu konferencijos pranašumu

laikyčiau tai, kad joje po pranešimų užsi-
megzdavo gyvos, autentiškos diskusijos, ku-
rios ir yra svarbiausia tokio pobūdžio aka-
deminio bendravimo dalis. Konferencijos
sėkmę, mano nuomone, lėmė pasirinktos te-
matikos aktualumas, nes šiuolaikinėje filo-

sofijoje ribų problema tampa viena esminių
– būtent ribos lemia šiuolaikinio pasaulio ir
akademinio diskurso įvairovę, o jų peržen-
gimas įvairiose kultūros, filosofijos ir meno
srityse yra viena svarbiausių šiuolaikinės fi-
losofijos problemų.

Agnieška Juzefovič